

दिनांक १६ - ७ - २००९ ला सागरी व्यवस्थापन अधिनियम, २००८ या ड्राफ्टच्या समालोचनासाठी प्रो. एम्. एस्. स्वामीनाथन यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या विशेषज्ञ समितीच्या अहवालाचा सारांश.

१. मंत्रालयाने सागरी पर्यावरणाच्या संरक्षणाच्या हेतूने (CRZ) सागरी नियमन प्रदेश अधिसूचना करण्यात आलेल्या अधिसूचना, १९९१ ला प्रसिद्ध केली होती. ह्या अधिसूचनेने (CRZ) क्षेत्रात अनेक कार्ये नियंत्रित केली आहेत.
२. ही अधिसूचना जेव्हापासून लागू झालेली आहे म्हणजे १९९१ ते २००९ पर्यंत २५ वेळेस यात सुधारणा करण्यात आलेल्या आहेत.
३. मंत्रालयाने संबंधित बाबींचे प्रमाणिकपणे परिक्षण करण्यासाठी प्रो. एम्. एस्. स्वामीनाथन यांच्या अध्यक्षतेखाली जून २००४ मध्ये एक विशेष समिती स्थापन केली. ह्या समितीने त्याचा अहवाल २००५ मध्ये सादर केला. मंत्रालयाने समितीच्या शिफारशींवर आधारित एक ड्राफ्ट किनारी व्यवस्थापन प्रदेश (CMZ) अधिसूचना १ - ५ २००१ ला जारी केला. आणि ही अधिसूचना प्रसिद्ध केलेल्या तारखेपासून साठ दिवासांच्या आत पर्यावरण (संरक्षण) अधिनियम, १९८६ नुसार, सुधारणा प्रसिद्धी ९ - ५ - २००८ लोकांच्या सूचना आणि आक्षेप मागविण्यात आलेले आहेत. पुढे राज्य सरकारच्या विनंतीनुसार सूचना आणि आक्षेप स्वीकारण्यासाठी ह्या अधिसूचनेचा कालावधी प्रसिद्धी २२ - ७ - २००७ ला वाढविण्यात आली होती. पर्यावरण (संरक्षण) अधिनियम, १९८६ नुसार ही ड्राफ्ट अधिसूचना तिच्या प्रसिद्ध केलेल्या तारखेपासून ३६५ दिवसांच्या आत जर अंतीम स्वरूपात पोहोचली नाही तर ती अस्तित्वात येणार नाही.
४. मंत्रालयाने सेंटर फॉर एनव्हायर्नमेंट एज्युकेशन, अहमदाबाद (CEE) ला सागरी व्यवस्थापन प्रदेश अधिसूचना या ड्राफ्टवर स्थानिक समाज व स्वयंसेवी संस्थांची मते मिळविण्यासाठी नेमलेले आहे.
५. मंत्रालयाला (CMZ) अधिसूचना या ड्राफ्टवर मोठ्या प्रमाणात सूचना आणि आक्षेप मिळालेले आहेत. पुढे CEE ने ही बऱ्याचशा किनारी राज्यातील स्थानिक लोकांशी सल्लामसलत केली ज्याकरता ३५ सभा आणि सर्व किनारी राज्यांचे जवळ जवळ ४००० लोक उपस्थित होते. याचा अहवाल मंत्रालयाला सादर केला.

६. पुढे विज्ञान आणि तंत्रज्ञान, पर्यावरण आणि वन या पार्लमेंटच्या समितीनेही नोव्हें. डिसें. २००८ मध्ये किनारी व्यवस्थापन प्रदेश अधिसूचना २००८ च्या या ड्राफ्ट संबंधाचे परिक्षण केले. या पार्लमेंटरी समितीचा अहवाल मंत्रालयाला मार्च २००९ मध्ये मिळाला.

७. मंत्रालयाने या सूचना व आक्षेप तसेच पार्लमेंटरी समितीच्या शिफारसी यांचा समावेश करून आणि देशासाठी सागरी प्रदेश व्यवस्थापन ड्राफ्टची दिशा ठरविण्यासाठी १५ - ६ - २००९ ला प्रो. एम्. एस्. स्वामीनाथन यांच्या अध्यक्षतेखाली चार सदस्यीय विशेषज्ञ समिती नेमली आहे. या समितीची कार्यकक्षा पुढीलप्रमाणे आहे.

१. मंत्रालयाला सागरी व्यवस्थापन प्रदेश अधिसूचना, २००८ ड्राफ्टवर मिळालेल्या मतांचे परिक्षण करणे.

२. एकात्मिक किनारी प्रदेश व्यवस्थापनाच्या योजना आणि कायदेशीर रचना यासाठी सल्ला देणे.

समितीने सागरी प्रदेश व्यवस्थापन (CMZ) अधिसूचना २००८ या ड्राफ्टवर पर्यावरण आणि वन मंत्रालयाला मिळालेल्या मतांचे समालोचन केले आहे. आणि पर्यावरण आणि वन मंत्रालयाला (सागरी प्रदेश व्यवस्थापन) अधिसूचना २००८ या ड्राफ्टवर पाठवलेल्या सूचनांच्या वेगवेगळ्या गटांच्या प्रतिनिधी सोबत ५ सभा घेण्यात आलेल्या आहेत. या सभा खालीलप्रमाणे होत्या

जून २७, २००९ - सागरी नियमन प्रदेश (CRZ), सागरी व्यवस्थापन प्रदेश यांच्याशी संबंधित बाबींवर चर्चा करणे

जुलै ७, २००९ - केंद्र आणि राज्य सरकारच्या प्रतिनिधींना भेटणे.

जुलै ८, २००९ - चेंबर ऑफ कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीजच्या प्रतिनिधींना भेटणे.

जुलै ११, २००९ - स्वयंसेवी संस्था आणि कोळी लोकांच्या संघटनांच्या प्रतिनिधींना भेटणे.

जुलै १६, २००९ - अहवालाला अंतीम स्वरूप देणे.

८. विशेषज्ञ समितीने आपला अहवाल १६ - ७ - २००९ ला सादर केला आणि मंत्रालयाने तो अहवाल स्वीकारला. वरील विशेषज्ञ समितीने खालील निरीक्षण केले.

— सर्व ठिकाणी (CMZ) अधिसूचना या ड्राफ्टला मोठ्या प्रमाणात विरोध आहे. सर्व आठ राज्य सरकारे यांनी (CMZ) २००८ रद्द करण्याची शिफारस केली. या ड्राफ्ट अधिसूचनेस कोळी लोकांच्या संघटनांनी तसेच स्वयंसेवी संघटनांनी सुद्धा अस्वीकार केलेला आहे.

— सर्वत्र मोठ्या प्रमाणात अशी धारणा झालेली आहे की ह्या ड्राफ्ट अधिसूचनेतील सूचित वैज्ञानिक व्यवस्थापन शासन हे चुकीच्या स्पष्टीकरण व दुरुपयोगासाठी खुले आहे. तेथे वापरण्यात आलेल्या वैज्ञानिक परिभाषेत काहीशी संदिग्धता आहे. आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे सेटबॅक लाइनच्या सीमा परिच्छेदात मुलभूत अनिश्चितता.

— जवळजवळ सर्व घटकांमध्ये अशी सहमती झाली आहे की सेटबॅक लाइनचा सीमा परिच्छेद हा पूर्ण वैज्ञानिक आणि आकडेवारीच्या समस्यांनी ग्रासलेला आहे. आणि त्यामुळे कृतीत येण्यासाठी वेळ लागणार आहे.

— सर्वत्र अशी भीती व्यक्त केली गेली की सेटबॅक लाईनचे सीमांकन व केंद्र सरकार द्वारे सागरी प्रदेश व्यवस्थापन योजनेचे अंमल यामधील लागणाऱ्या वेळात सर्व संलग्न घटक अहितकारक कारवाया करू शकतात.

— असेही सूचविण्यात आले आहे की या ड्राफ्ट अधिसूचनेत कोळी लोकांच्या उपजीविकेच्या हक्कांकडे दुर्लक्ष करण्यात आले आहे.

— बऱ्याचशा संस्थांनी त्यांच्या प्रतिनिधींना राष्ट्रीय शाश्वत सागरी प्रदेश व्यवस्थापन बोर्डात सामिल करण्यासाठी विचारले आहे. ज्यात सध्या ३२ सदस्य सूचित करण्यात आले आहेत.

— तसेच गटांनी ड्राफ्ट अधिनियमांशी संबंधित बाबी उचलल्या आहेत, बहुतेकांनी सध्याच्या (CRZ) नियमात समस्या दाखवल्या आहेत आणि (CRZ) अधिनियमांच्या सुधारणेची विचारणा केली आहे. सध्याची लागू असलेली पद्धती ही दुर्बल आणि सामान्यतः दुरुपयोग करणारी आहे असे निसर्गशास आणण्यात आले आहे.

अ. सागरकिनारा व्यवस्थापन क्षेत्र अधिसूचने मधील उल्लंघनाच्या कारवायांवर लक्ष ठेवण्यासाठी उपग्रहाधारीत तंत्रज्ञानाचा वापर करणारी यंत्रणा, अधिक सक्षम अमलबजावणी यंत्रणा आणि कायद्यातील आवश्यक बदल आणले जावे.

- उपग्रहाचा आणि माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून सागरकिनार्यांचे नकाशे तयार करणे आणि प्रत्यक्ष उल्लंघनाच्या घटनांवर नजर ठेवणे. समिती याबाबत असे सूचवित आहे की केंद्रिय पर्यावरण आणि वन मंत्रालयाने संपुर्ण देशाच्या सागरकिनार्यांचे नकाशे बनवून घेत त्यामध्ये घडणाऱ्या बदलांची त्वरीत नोंद घेणारे तंत्रज्ञान विकसित करणे यासाठी राष्ट्रीय पातळीवरील कार्यक्रम हाती घेणे.
- समुद्रकिनार्यावर कामांना मंजूरी देण्याबाबत विविध तरतूदींचा नीट विचार करूनच योग्य तो निर्णय घेण्याची गरज आहे. पर्यावरणाचे हित सांभाळण्यासाठी भरपूर परिश्रम, चिकाटी आणि कठोर भूमिका घ्यावी लागेल. बऱ्याचदा असे लक्षात येत आहे की राज्य शासनातील सचिवांच्या अखत्यारीखाली राज्य स्तरावरील यंत्रणा समुद्रकिनारी उभे राहणाऱ्या प्रकल्पांना मंजूरी मिळवून घेण्यासाठी प्रयत्नशील असतात आणि सन्माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने त्याची ज्यासाठी नेमणूक केली आहे त्या प्रतिबंधात्मक कामामध्ये त्यांचा फारच थोडा वेळ जात आहे.
- राज्य सागरकिनारा क्षेत्र व्यवस्थापन प्राधिकरणाच्या क्षमतांचा, विशेषतः माहितीचे स्त्रोत अधिक बळकट करण्याची गरज आहे. सागरकिनारा नियमन अधिसूचना आणि पर्यावरणीय आघात मुल्यमापन यांची मंजूरी इंटरनेटद्वारे संकेत स्थळावर उपलब्ध करून देणे.
- पर्यावरण(संरक्षण) कायदा १९८६ मध्ये कम्प्लायन्स प्रक्रिया प्रभावी करणाऱ्या दृष्टीने बदल करण्यात यावे. सध्या, या कायद्याच्या कलम २१ आणि २२ नुसार उल्लंघनाचे कृत्य अदखलपात्र आणि जामीनपात्र ठरविण्यात आले आहे. त्यामुळे प्रतिबंधात्मक कारवाईचा प्रभाव कमी होतो.

ब. सागरकिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचना, १९९१ मध्ये दुरुस्ती करून मच्छिमार कुटूंबाच्या अधिवासांना आणि उपजीविकेला संरक्षण प्राप्त करून द्यावे.

सागरकिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचनेच्या क्षेत्र-तीन मधील मच्छिमार समाजाच्या

घरासंबंधी शिफारस :

- अधिसूचनेतील क्षेत्र-तीन मधील मच्छिमार समाजाचा समावेश आहे. राहत्या जागांविषयी व्याख्या करण्यात आली आहे. क्षेत्र-तीननुसार भरतीरेषेपासून जमिनीच्या दिशेने २०० मीटरपर्यंत ना-विकास क्षेत्र (नो डेव्हलपमेंट झोन) ठरविण्यात आले आहे. या क्षेत्रामध्ये कोणत्याही कोणत्याही नविन बांधकामांना परवानगी नसून केवळ अस्तित्वात असलेल्या अधिकृत इमारतींची दुरुस्ती करण्याचीच परवानगी आहे. तीसुद्धा करताना सध्याच्या चटई क्षेत्र निर्देशांकापेक्षा जास्त होईल अशा दुरुस्तीला मान्यता मिळत नाही. याक्षेत्रामध्ये शेती, फळबाग, बगिचा, गुरे चारणे, क्रिडांगण आणि जंगलाची लागवड करायला परवानगी आहे. त्यापुढील २०० ते ५०० मीटरपर्यंतच्या क्षेत्रामध्ये मच्छिमारांची गावं किंवा गावठण असल्यास पारंपारिक हक्कांना, बांधकामांना किंवा पुर्नबांधकामांना परवानगी आहे. या क्षेत्रामध्ये स्थानिक समुहांसाठी पावसापासून बचाव करण्यासाठी छप्पर, सार्वजनिक शौचालये, पाणीपुरवठा, शाळा, दवाखाना, इ. बांधकामास परवानगी आहे.
- राहत्या घरांच्या विकासकामांवरील प्रतिबंधाचा प्रश्न सन १९९१च्या चटई क्षेत्र निर्देशांकानुसार (एक अधिक वर दोन मजले चढविण्यापर्यंत किंवा ९मीटर उंचीपर्यंत बांधकामाची मर्यादा) लक्षात घेऊन मच्छिमार समाजाच्या काही संघटनानी मच्छिमारांच्या घरांच्या विकासाबद्दल प्रश्न उपस्थित केले आहेत. त्यांच्या कुटूंबाच्या वाढत्या संख्येनुसार चटई क्षेत्र निर्देशांक वाढवून देण्याची मागणी ते करीत आहेत. ही मागणी रास्त वाटत असली तरी एक गोष्ट लक्षात ठेवायला हवी की त्यानंतर अशा किमती जागेचा वापर मच्छिमारांनी स्वतःसाठीच केला पाहिजे. समिती अशी शिफारस करीत आहे की सरकारने याबाबत सखोल विचार करून क्षेत्र-तीनमध्ये चटई क्षेत्र निर्देशांक वाढवून द्यावा, मात्र जागेची मालकी आणि वापर यावरील निर्बंध तयार करावे.

समिती अशी शिफारस करीत आहे की,

- या अधिसूचनेत मच्छिमारांच्या परवानगी योग्य विविध कामांची यादी समाविष्ट करून त्यांना क्षेत्र-दोन व क्षेत्र-तीनमध्ये करू देण्यास मुभा असावी. मात्र ही यादी अत्यंत काळजीपूर्वक तयार करावी जेणेकरून त्यांना वावर कोणी गैरवापर करणार नाही. उदा. माशांवर प्रक्रिया करू देणाऱ्या कामाचा उल्लेख या यादीत असावा मात्र, या कामाची व्याप्ती जर मोठ्या प्रमानात असली तर त्यामुळे सागरकिनार्यावर प्रदुषण होऊ शकते,

तसेच त्याची मालकी अ-मच्छिमार समाजाकडे असू शकते.

— सागरकिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचनेच्या क्षेत्र-तीन (० ते 2०० मीटर)मध्ये मच्छिमारांना घरे बांधण्याची मुभा आहे, पण पर्यटनासारखी आर्थिक गोष्ट प्रतिबंधीत आहे. मच्छिमारांच्या मालकी जागेत पर्यटनाशी निगडीत गोष्टींचा क्षेत्र-तीनमध्ये समावेश करण्याची मागणी सतत करण्यात येत आहे. ही मागणी जरी रास्त वाटली तरी कालांतराने पर्यटनाच्या वाढत्या परिणामांवर नियमन करणे कठीण होऊ शकते. समिती असे सूचवू इच्छिते की जर ही मागणी अधिसूचनेत समाविष्ट करण्यात आली तर अत्यंत काळजीपूर्वक पद्धतीने तिचा समावेश करण्यात यावा.

मच्छिमार समाजाच्या हक्कांविषयी कायदेशीर तरतूदींबाबत शिफारसी

समितीने मच्छिमारांकडून, त्यांचे विकसप्रकल्पांमुळे कशा पद्धतीने विस्थापन होत आहे, त्यांची उपजीविका संपुष्टात येत आहे याविषयी कैफियत ऐकली आहे. उदा. मुंबईतील वर्सावा, आंध्र प्रदेशातील मच्छलीपट्टनम् आणि गुजरातमधील मुंदरा अशा सागरकिनार्यांवरील मच्छिमारांच्या जागी निवासी इमारतींपासून ते बंदर उभारणीपर्यंत विविध मोठ्या विकासप्रकल्पांनी कशा प्रकारे अतिक्रमण केले आहे. मच्छिमारांनी मोठ-मोठ्या कंपन्या आणि बिल्डरांविरोधात चालविलेल्या लढ्याची कहाणीच समितीसमोर मांडली. समिती, प्राध्यापक एम.एस. स्वामिनाथन यांनी सागरकिनारा व्यवस्थापन क्षेत्र अधिसूचने बाबत मुल्यमापन करणाऱ्या संसदीयसमितीसमोर मांडलेल्या शिफारसीला मान्यता देऊ इच्छिते की पारंपरीक जंगलनिवासी कायदा, २००६ प्रमाणेच पारंपारिक मच्छिमार समाजासाठी केंद्र पातळीवर कायदा करण्यात यावा.

क. मुंबईतील विकास आणि पुर्नविकासाशी निगडीत प्रश्नांबाबत स्थानिक पातळीवरील दुरुस्त्या सूचविणे.

— समिती मुंबई शहर आणि त्यामधील अस्तित्वात असलेल्या मालमत्तेच्या पुर्नविकासाच्या गरजेला स्पेशल केस म्हणून नमुद करू इच्छिते. मात्र, पुर्नविकासाचे हे कार्य सागरकिनार्यांच्या संरक्षणाच्या नियमांचा बळी न देता कसे साध्य करता येईल याविषयी स्पष्टता येत नाही. इतर भागातील सागरकिनारा व्यवस्थापन क्षेत्र अधिसूचनेच्या क्षेत्र-दोन मध्ये पुर्नविकासाच्या प्रश्नाबाबत समिती असे सूचविते की सरकारने या प्रश्नाचा

गांभीर्याने विचार करावा, कदाचित काही विशिष्ट भागात विशिष्ट प्रकारच्या इमारतींच्या पुर्नविकासाच्या परवानगीवर प्रतिबंध ठेवावा.

— त्याचप्रमाणे, राज्य शासनाने सागरकिनारा व्यवस्थापन क्षेत्र अधिसूचनेमधील क्षेत्रात खाजगी विकासकांना इमारत बांधणीचे प्रकल्प राबवू देण्याच्या धोरणाचा पुर्नविचार करणे अत्यंत आवश्यक आहे. अशा प्रकल्पांमध्ये सार्वजनिक गुंतवणुकीचा निश्चित विचार व्हावा जेणेकरून अशा पुर्नविकासात त्या ठिकाणाच्या कुटूंबाची गरज पूर्ण करण्याबरोबरच पर्यावरणीय सुरक्षाही जपली जाऊ शकेल.

ड. समुद्रकिनार्यांवर उभ्या राहणाऱ्या बंदराची वाढती संख्या आणि त्यामुळे समुद्रकिनार्यांवर होणारा परिणाम याबाबत व्यवस्थापन करण्यासाठी नियमांची शिफारस

— समितीला असे वाटते की या पद्धतीचा विकास हा समुद्रकिनार्यांसाठी हितावह नाही, विशेषतः वाळूच्या चौपाट्यांना नष्ट होण्याचा कायम धोका असून असे बदल आपल्याला दिसू शकतात. केंद्र आणि राज्य सरकारांमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या बंदर उभारणी प्रकल्पांकडे पाहता त्यामुळे समुद्रकिनार्यांची धूप होऊन कधीही भरून न निघणारे नुकसान आहे.

समिती याबाबत पुढील शिफारसी सूचवित आहे.

— सरकारने प्रत्येक बंदर प्रकल्पांमुळे समुद्रकिनार्यांवर काय परिणाम होत आहे याचा त्वरीत अभ्यास करून घेणे. नविन प्रकल्प किंवा सध्याच्या बंदराच्या विस्ताराचे प्रकल्प प्रलंबित असल्यास त्यांना तात्पुरती स्थगिती द्यावी.

— सागरकिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचना, १९९१ मध्ये समुद्राकडील क्षेत्राचाही समावेश करावा कारण बंदरासारख्या प्रकल्पांमुळे समुद्रावर होणारे परिणाम आणि समुद्र व जमिनीदरम्यानच्या पर्यावरणही परिणामांची दखल घेता येईल.

— पर्यावरणीय आगात मुल्यमापन अधिसूचनेतील ९ जानेवारी २००९ च्या दुरुस्तीमध्ये असा मुद्दा घालण्यात यावा की बंदर विकासाच्या आधुनिकीकरणान्या किंवा विस्ताराचा

प्रस्ताव कोणतेही प्रदूषण होणार नसेल किंवा कोणत्याही प्रकारे जादा प्रमाणात पाणी वापरण्यात येणार नसेल किंवा विस्ताराचा प्रस्ताव कोणतेही प्रदूषण होणार नसेल किंवा जादा जमिन ताब्यात घेण्यात येणार नसेल किंवा जादा जमिन ताब्यात घेण्यात येणार नसेल तर त्यास पर्यावरण मंजूरीपासून सवलत देण्यात यावी.

इ. समुद्र म्हणजे जमिनीवरची घाण स्वस्तात सोडून देण्याचा पर्याय नाही या तत्वानुसार सांडपाण्याच्या प्रक्रियेचे निकष अधिक कठोर करण्याबाबत शिफारस

— समिती अत्यंत जाणिवपूर्वक अशी शिफारस करीत आहे की समुद्रातील प्रदूषण रोखण्यासाठी प्रभावी कृती करणे आवश्यक आहे. समुद्रात सांडपाणी सोडविण्याविषयीचे निकष सुधारण्यात यावे असे समिती सूचित आहे. सागारिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचना, १९९१ नुसार पाण्याखालून पाईपद्वारे सांडपाणी व मैला समुद्रात सोडण्यास परवानगी देऊ नये.

ई. पुर्ण चर्चाविमर्ष करून अंदामान व निकोबार आणि लक्षद्वीप बेटांसाठी नविन व्यवस्थापना यंत्रणा लागू करणे

— समितीच्या असे लक्षात आले की सागरकिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचना, १९९१ मध्ये या बेटांसाठी एक सलग ५०० मीटर क्षेत्राची तरतूद करण्यात आली आहे. ही तरतूद बेटांच्या आकार आणि स्थानानुसार अडचणीची ठरत आहे.

— समिती अशी शिफारस करीत आहे की या बेटांवरील एकात्मिक व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने स्वतंत्रपणे **द्विप संरक्षण क्षेत्र अधिसूचन** तयार करण्यात यावी. या अधिसूचनेला तयार करताना बेटांवरील नैसर्गिक परिसंस्था, सामाजिक आर्थिक परिस्थिती, विशेषतः मच्छिमारांची परिस्थिती, समुद्राच्या पातळीत होणाऱ्या वाढीमुळे वाढती असुरक्षितता आणि २६ डिसेंबर २००४ च्या त्सुनामी लाटांमुळे झालेला आघात यांचा विचार करावा. सदर द्विप संरक्षण क्षेत्र अधिसूचना त्याच्या बेटांवरील प्रशासन आणि जनसमुहांबरोबर चर्चाविमर्ष करूनच मंजूर व्हावी.

उ. नविन संरक्षण प्रणालीचा स्विकार करणे-उदा. अत्यंत असुरक्षित सागरकिनाऱ्यांचे संरक्षण-संवर्धनाच्या धोरणांचा स्थानिक जनसमुह विशेषतः मच्छिमार कुटूंबावर होणाऱ्या परिणामांबाबत चर्चाविमर्ष करून स्विकारणे.

— तसेच, समितीला हेसुद्धा माहित आहे की देशातील समुद्रकिनारी लागूनच बरीच राष्ट्रीय उद्याने, अभयारण्य आणि सागरी उद्यान क्षेत्र आहेत-उदा. चिलका, पुलिकत, पिचावरम, मंत्रारचे आखात, वेम्बनाड, कोरिंगा, कच्छचे आखात, इत्यादी. याच भागात मच्छिमारसुद्धा राहत आहेत. या जैवसमृद्ध प्रदेशांकडे विशेष लक्ष पुरविण्याची गरज आहे. ही क्षेत्र स्थानिक जनसमुहांच्या उपजीविकेचा आधार आहेत आणि विकासकामांमुळे प्रभावित ही होत आहेत.

— उपरोक्त गोष्टींचा सारासार विचार करून अत्यंत असुरक्षित सागरकिनारा क्षेत्र स्थापन करण्याचा मंत्रालयाने विचार करावा अशी शिफारस समिती करीत आहे.

ऊ. खारफुटीच्या क्षेत्राचे स्पष्ट व्याख्या करून संरक्षण करणे.

— समिती अशी शिफारस करते की मंत्रालयाने संपूर्ण देशातील अस्तित्वात असलेल्या खारफुटीच्या जंगलांचे आणि संभाव्य खारफुटी क्षेत्रांचे नकाशे तयार करावे खारफुटी क्षेत्राची नीट व्याख्या करून अशा सर्व क्षेत्रांना वनीकरण प्रकल्पांमार्फत समाविष्ट करून घ्यावे. हरित भारत प्रकल्पांप्रमाणेच खारफुटीचे पुर्न:रोपण, सागरकिनारे, वाळूच्या चौपाट्यांचे संवर्धन करणारे प्रकल्प तयार करावेत. सर्व खारफुटीची क्षेत्रे जैवकवच म्हणून व सागरी उत्पादनक्षम क्षेत्र म्हणून संरक्षित केली जावीत.

ए. सध्याचे आणि भविष्यातील धोके लक्षात घेऊन समुद्रांतर्गत भागाचेही संरक्षण करणे, मात्र हे करताना मच्छिमारांच्या उपजीविकेवर बंधन येणार नाही याची काळजी घेणे.

— सागर किनाऱ्यावरील पर्यावरण हे समुद्रातील पाण्याच्या अभिसरणावर अवलंबून असते. आपण समुद्राच्या पाण्याने व्यापलेला क्षेत्रास वगळून सागरकिनाऱ्यांचे व्यवस्थापन करू शकत नाही. तसेच किनाऱ्यावर घडलेल्या गोष्टीचा परिणाम समुद्राच्या पाण्याने व्यापलेल्या क्षेत्रावरही होतोच - मग ते प्रदूषण असो बांधकाम असो.

— समिती अशी शिफारस करीत आहे कि समुद्राकडील क्षेत्राचा सागरकिनारा नियमन क्षेत्र अधिसूचना, १९९१ मध्ये समावेश करण्यात यावा. परंतु, मच्छिमार समाजाचे हित धोक्यात घालून अशी दुरुस्ती न करता कठोर व परिणामकारक तरतूद निर्माण करावी.

ऐ. सागरकिनार्यांच्या संरक्षणासाठी सर्व स्तरावरील संशोधनास नियमन क्षमतास बळकट करणे.

— हे स्पष्ट आहे की सागरकिनार्यांसमोर अनेक आव्हाने उभी आहेत. जर त्यांचा व्यवस्थित सामना करायचा असेल तर सागरकिनार्यांवरील संशोधन करणाऱ्या संस्था आवश्यक आहेत. सध्या धोरण आणि व्यवहारातील बदल आणण्यासाठी वापरण्यात येणारे ज्ञान आणि त्यासंदर्भातील माहिती संकलन यामध्ये खूप मोठी तफावत आहे. उत्तम निर्णय प्रक्रिया राबविण्यासाठी केंद्र आणि राज्य स्तरावर अस्तित्वात असलेल्या नियमन संस्थांना अधिक बळकटी आणण्याची गरज आहे. यामध्ये नव्याने सागरकिनारा क्षेत्र व्यवस्थापन संस्था उभारण्याचाही समावेश असावा. तसेच यामध्ये लोकसहभाग-विशेषतः मच्छिमार आणि पर्यावरणवादी संस्थांकडील ज्ञानाचा उपयोग करून घेणे.

तसेच मंत्रालयास मदत करण्यासाठी राष्ट्रीय शाश्वत सागरकिनारा व्यवस्थापन मंडळ स्थापन करता येईल जे केंद्राबरोबरच राज्य सरकारांनाही धोरण व कायद्यांच्या संदर्भात आणि अंतर्विरोधातून मार्ग काढण्यास मदत करील.

समिती अशी शिफारस करीत आहे, की सागरकिनार्यांचे संरक्षण करण्यासाठी संस्थात्मक क्षमतांचा विकास करणे अत्यंत आवश्यक गोष्ट आहे.

ओ. भविष्यातील समुद्राच्या पातळीत होणारी वाढ आणि सागरकिनार्यांची असुरक्षितता याविषयी धोरण आखणे.

— समितीचे असे मत आहे की देशातील सागरकिनारे भविष्यात उद्धवणाऱ्या समुद्राच्या पाण्याच्या पातळीत होणाऱ्या वाढीमुळे धोक्यात आले आहेत. त्याचप्रमाणे, समुद्राकडून येणारी वादळे आणि राक्षसी लाटांचाही धोका सातत्याने आहे. यामुळे केवळ सागरकिनार्यांवर राहणाऱ्या लोकांनाच धोका आहे असे नाही तर पूर्ण सागरकिनार्यावरील

जैविक परिसंस्थाही धोक्यात आली आहे जी लाखो लोकांच्या उपजीविकेचा आधार आहे. मंत्रालयाने यासाठी पूर्ण सागरकिनार्यांवर असुरक्षित क्षेत्र आणि धोका रेषा आखून घेणे अत्यंत आवश्यक आहे. सध्या अंदाज केलेली समुद्रपातळीतील वाढ आणि अन्य धोक्यांचा विचार करण्यात आल्यामुळे सध्याचा आणि भविष्यातील धोक्याचे आकलन करणे शक्य होईल.